

บทที่ 3

วิธีดำเนินการวิจัย

การวิจัยครั้งนี้เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) ทั้งนี้เนื่องจากปรากฏการณ์ทางสังคมเป็นกระบวนการที่มีความสลับซับซ้อน เป็นพลวัตและมีปฏิสัมพันธ์กันหลายมิติ การใช้วิธีวิจัยเชิงคุณภาพเพื่อศึกษาปรากฏการณ์กับสภาพแวดล้อม โดยให้ความสำคัญกับข้อมูลด้านความหมาย ความรู้สึกนึกคิดแล้วนำมาวิเคราะห์ข้อมูล โดยการตีความสร้างข้อสรุปแบบอุปนัย เพื่อนำผลการวิจัยมาประกอบการอธิบายอย่างเชื่อมโยง ไม่แยกส่วนและมองชุมชนในลักษณะองค์รวม การวิจัยครั้งนี้จึงมิใช่การใช้เกณฑ์ของผู้วิจัยในการตัดสินปรากฏการณ์หรือการให้ความหมายต่อปรากฏการณ์และพฤติกรรมของผู้ถูกวิจัย

ในการดำเนินงานการวิจัยครั้งนี้ ผู้วิจัยได้ดำเนินการตามแผนการวิจัยดังนี้

1. ศึกษาเอกสารที่เป็นทฤษฎี แนวคิด และการวิจัยที่เกี่ยวข้อง

จากการศึกษาโดยการอ่านและค้นคว้าจากตำราเรียน เอกสารวิชาการ บทความต่าง ๆ ตลอดจนผลงานทางวิชาการต่าง ๆ หลังจากการศึกษาแนวคิด ทฤษฎีและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง ตลอดจนความรู้ต่าง ๆ ผู้วิจัยได้นำองค์ความรู้ต่าง ๆ มาใช้ในการดำเนินงาน 2 ส่วนที่สำคัญได้แก่

1.1 การกำหนดกรอบแนวคิดการวิจัย

กรอบแนวคิดในการวิจัยนี้ ต้องการมุ่งอธิบายกระบวนการในการแก้ไขปัญหาสุขภาพจิตของชุมชน ซึ่งได้แก่ ประวัติและจุดเริ่มต้นในการก่อตัวของจิตสำนึกของคนในชุมชน กลไกดำเนินงานและวิธีการของชุมชนในการแก้ไขปัญหา

1.2 กำหนดประเด็นในการศึกษา

เนื่องจากวัตถุประสงค์ของการวิจัยครั้งนี้ ต้องการศึกษาพัฒนาการความเคลื่อนไหวทางสังคม กระบวนการก่อตัวของชุมชน กลไกดำเนินการแก้ไขปัญหาสุขภาพจิตในชุมชน ด้วยเหตุนี้ผู้วิจัยจึงได้กำหนดประเด็นในการศึกษาดังนี้

1) ศึกษาประวัติของชุมชน สภาพทั่วไปของชุมชน ได้แก่บริบททางด้านกายภาพ สภาพทางภูมิศาสตร์ ประชากร เศรษฐกิจ และสังคม ระบบความเชื่อในชุมชน ระบบความสัมพันธ์ในชุมชน กลุ่มในชุมชน

2) สถานการณ์ปัญหาเสพติดในชุมชน

- ลักษณะปัญหาและพัฒนาการของปัญหาเสพติดในชุมชน
- เงื่อนไข/ปัจจัยที่มีอิทธิพลต่อการเกิดปัญหาเสพติด

3) กระบวนการก่อตัวของประชาสังคม

- การก่อตัวของจิตสำนึก
- การรวมกลุ่มสมาชิก
- กระบวนการเรียนรู้ร่วมกัน
- การสร้างเครือข่าย

4) กลไกในการดำเนินการแก้ไขปัญหาเสพติด

2. การกำหนดแหล่งข้อมูล

เนื่องจากการวิจัยครั้งนี้มีวัตถุประสงค์ที่ศึกษาการแก้ไขปัญหาเสพติดในชุมชน โดยกระบวนการประชาสังคม โดยมุ่งศึกษาหาคำตอบว่าปรากฏการณ์ดังกล่าวเกิดขึ้นภายใต้เงื่อนไขและปัจจัยแวดล้อมอะไรบ้าง มีฐานคิด กลไกดำเนินงานและวิธีการอย่างไร ในการแก้ไขปัญหาดังกล่าว ผู้ที่จะให้ข้อมูลเหล่านี้ได้ จะต้องเป็นผู้ที่อยู่ในเหตุการณ์หรือเกี่ยวข้องในปรากฏการณ์ ผู้วิจัยจึงได้เลือกผู้ให้ข้อมูลหลักเพื่อเก็บข้อมูล ดังนี้

2.1 ผู้นำชุมชนที่เป็นทางการและผู้นำที่ไม่เป็นทางการ เช่น ผู้ใหญ่บ้าน คณะกรรมการหมู่บ้าน ผู้นำกลุ่มสตรี กลุ่มเยาวชน พระสงฆ์ เป็นต้น

2.2 ผู้อาวุโสและปราชญ์ของหมู่บ้าน เช่น ผู้นำธรรมชาติ กลุ่มผู้อาวุโส

2.3 ประชาชนในชุมชนที่สนับสนุนและไม่สนับสนุนการแก้ไขปัญหาเสพติดของชุมชน โดยแบ่งเป็นผู้เสพยาเสพติดและครอบครัว ซึ่งปัจจุบันยังคงเสพอยู่ ผู้ที่เคยเสพยาเสพติดและครอบครัวที่สามารถเลิกใช้สารเสพติดได้ และผู้ที่มีพฤติกรรมในลักษณะวางเฉยหรือปฏิเสธการแก้ไขปัญหาเสพติด

2.4 องค์กร/หน่วยงานในชุมชนที่มีส่วนเกี่ยวข้องกับกระบวนการแก้ไขปัญหาเสพติดของชุมชน ได้แก่ ครูโรงเรียนประถม เจ้าหน้าที่สถานีอนามัย เจ้าหน้าที่ตำรวจ และนักพัฒนาการประจำตำบล

3. เครื่องมือในการวิจัย

ในการวิจัยครั้งนี้ ตัวผู้วิจัย คือเครื่องมือวิจัยที่สำคัญในการค้น แสวงหาความรู้ โดยการพิจารณาปรากฏการณ์สังคมจากสภาพแวดล้อมตามความเป็นจริงทุกมิติ เพื่อหาความสัมพันธ์ของปรากฏการณ์กับสภาพแวดล้อม

4. การเก็บรวบรวมข้อมูล (Data Collection)

วิธีการหลักในการเก็บข้อมูล ได้แก่

4.1 การสัมภาษณ์แบบไม่มีโครงสร้างแน่นอน (Nonstructured Interview) เป็นการสัมภาษณ์ที่ไม่มีการกำหนดคำตอบไว้แน่นอนตายตัว คำถามที่ใช้และลำดับคำถามเปลี่ยนแปลงยืดหยุ่นได้ ผู้สัมภาษณ์มีอิสระในการดัดแปลงคำถามได้ตามความเหมาะสม แต่จะให้เป็นไปตามที่ได้ตั้งวัตถุประสงค์ไว้ ผู้วิจัยซักถามรายละเอียดจากผู้ให้สัมภาษณ์ในประเด็นหลัก คือ

4.1.1 ข้อมูลหมู่บ้าน ศึกษาประวัติการเคลื่อนย้ายและการตั้งถิ่นฐานของหมู่บ้าน สภาพทางกายภาพของหมู่บ้าน เช่น จำนวนหลังคาเรือน จำนวนคน ลักษณะประชากร สภาพทางภูมิศาสตร์ สภาพทางเศรษฐกิจ ลักษณะทางสังคม ระบบความเชื่อในชุมชน ระบบความสัมพันธ์ในชุมชน กลุ่มในชุมชน

4.1.2 สถานการณ์ปัญหายาเสพติดในชุมชน ได้แก่ ลักษณะปัญหาและพัฒนาการของปัญหายาเสพติดในชุมชน เจาะลึก/ปัจจัยที่มีอิทธิพลต่อการเกิดปัญหายาเสพติด โดยการถามนั้นผู้วิจัยถามจากสถานการณ์ปัจจุบันกลับไปหาอดีต เพื่อทำความเข้าใจเกี่ยวกับการเกิดขึ้นของปัญหา วิธีคิดของชุมชนที่มีต่อยาเสพติดในปัจจุบันกับอดีต

4.1.3 กระบวนการในการแก้ไขปัญหายาเสพติด ประวัติและจุดเริ่มต้นในการก่อตัวของจิตสำนึก เทคนิค/วิธีการในการสร้างจิตสำนึก กลไกดำเนินงาน กระบวนการการเรียนรู้ และการขยายเครือข่ายการเรียนรู้ในชุมชน ตลอดจนผลกระทบที่เกิดขึ้น

4.2 วิธีการสังเกต (Observation) โดยใช้เทคนิคการสังเกตโดยตรงแบบไม่มีส่วนร่วม เพื่อบันทึกลักษณะทางกายภาพของชุมชน และการสังเกตแบบมีส่วนร่วมโดยการพูดคุยสนทนาอย่างไม่เป็นทางการและการเข้าร่วมกิจกรรมต่าง ๆ กับสมาชิกของชุมชนควบคู่กันไป

4.3 แบบบันทึกข้อมูลภาคสนาม (Fieldnotes) เพื่อบันทึกรายละเอียดจากการสังเกต การสนทนา การสัมภาษณ์ซึ่งจะช่วยในการเก็บข้อมูลได้อย่างสมบูรณ์ ป้องกันการลืมและช่วยในการตั้งสมมุติฐานปฏิบัติการในการศึกษาข้อมูลภาคสนามได้

4.4 การสนทนากลุ่ม (Group Discussion) โดยการหาข้อมูลแบบสนทนากลุ่ม ระหว่างการสนทนาของผู้มีอาชีพเดียวกัน เช่น กลุ่มออมทรัพย์ กลุ่มแม่บ้าน และอีกหลาย ๆ กลุ่ม โดยไม่ได้นัดหมาย การเก็บข้อมูลขณะสนทนาจะเป็นการกระตุ้นให้สมาชิกกลุ่มแสดงความคิดเห็น และทัศนคติอย่างเปิดเผยและจริงใจ ซึ่งความคิดเห็นของคนหนึ่งในกลุ่มสามารถไปกระตุ้นให้คนอื่น ได้พูด อยากแสดงความคิดเห็น อยากแสดงทัศนะและประสบการณ์ของตนเกี่ยวกับเรื่องราวที่กำลัง สนทนากัน

เทคนิคการเก็บข้อมูลแบบเชื่อมโยงกันเป็นลูกโซ่ (Snowball Technique) โดยเริ่มจาก ผู้เปิดประตูข้อมูล (Gate Keeper) เป็นผู้ให้ข้อมูลคนแรกและเชื่อมโยงไปสู่ผู้ให้ข้อมูลหลัก (Key Information) และมีผู้ให้ข้อมูลที่ถูกกล่าวอ้างถึงเป็นลูกโซ่ต่อ ๆ กันไป (Snowball Technique) จนเกิดการอิมตัวหรือได้คำตอบที่ซ้ำ ๆ กัน จึงหยุดเก็บข้อมูล

5. การทดสอบความเชื่อถือได้และความถูกต้องของข้อมูล (Reliability and Validity)

ผู้วิจัยเป็นผู้ทดสอบความเชื่อถือได้และความถูกต้องของข้อมูลด้วยตนเอง ในขณะที่ ทำการสัมภาษณ์ โดยตรวจสอบดูคำตอบที่ได้มานั้นว่า สอดคล้องกับบริบททางสังคมและ วัฒนธรรมของชุมชนนั้น หรือสอดคล้องกับข้อมูลเดิมที่ศึกษาจากเอกสาร หรือสอดคล้องกับ ข้อสังเกตของผู้วิจัยหรือไม่ ซึ่งจะทำให้ผู้วิจัยมองเห็นว่าข้อมูลนั้นเชื่อถือได้หรือไม่ นอกจากนี้ จะตรวจสอบด้วยวิธีการทดสอบข้อมูลแบบสามเส้า ซึ่งมีวิธีการดังนี้

5.1 การตรวจสอบสามเส้าด้านข้อมูล (Data Triangulation) โดยการตรวจสอบ แหล่งที่มาของข้อมูล ซึ่งจะพิจารณาในเรื่องแหล่งเวลา แหล่งสถานที่ และแหล่งบุคคลที่ให้ข้อมูล นั้น ๆ ถ้าต่างเวลา ต่างสถานที่ ต่างบุคคลแล้ว ได้ข้อมูลเหมือนกันหรือไม่ หากได้ข้อมูลเหมือนกัน แสดงว่าเป็นข้อมูลที่น่าเชื่อถือได้

5.2 การตรวจสอบสามเส้าด้านวิธีรวบรวมข้อมูล (Methodological Triangulation) ผู้วิจัยใช้การสังเกตควบคู่กันไปกับการพูดคุยสนทนา พร้อมกับศึกษาข้อมูลจากเอกสารประกอบ และตรวจสอบความสอดคล้องทางบริบทสังคมและวัฒนธรรมชุมชนด้วย

6. การวิเคราะห์ข้อมูล (Data analysis)

ผู้วิจัยเป็นผู้วิเคราะห์ข้อมูลด้วยตนเอง โดยวิเคราะห์ข้อมูลไปพร้อมกับการเก็บ รวบรวมข้อมูล

6.1 วิเคราะห์ข้อมูลขณะอยู่ในภาคสนามด้วยตนเอง พร้อมกับการรวบรวมข้อมูลด้วยว่า ใคร ทำอะไร ที่ไหน เมื่อไร อย่างไร กับใคร เพราะอะไร มีความหมายว่าอย่างไรในการกระทำสิ่งนั้น

6.2 จำแนกชนิดของข้อมูลโดยจัดทำตารางเปรียบเทียบหาข้อแตกต่างและข้อความเหมือนกัน หรือซ้ำกันของข้อมูล และพิจารณาเชื่อมโยงแต่ละประเด็นเพื่อให้อธิบายกระบวนการประชาสังคมที่ใช้ในการแก้ไขปัญหาเสพติดในชุมชน โดยมีตัวชี้วัด ดังต่อไปนี้

6.2.1 สมาชิกในชุมชนมีจิตสำนึกในปัญหาร่วมกัน พิจารณาจากการรวมตัวของผู้ได้รับความเดือดร้อนจากปัญหาเสพติด หรือเป็นผู้ร่วมชะตากรรมเดียวกันและเกิดขึ้นโดยธรรมชาติ ไม่มีใครขอร้องให้รวมตัวกัน ทุกคนมีความสมัครใจและเต็มใจที่จะฉีกกำลังเข้าร่วมกันเพื่อแก้ไขปัญหาหรือขจัดความเดือดร้อนด้วยกัน

6.2.2 มีการกำหนดวัตถุประสงค์ เป้าหมาย ระเบียบแบบแผน กฎเกณฑ์เพื่อควบคุมความประพฤติของสมาชิกและถือเป็นแนวทางปฏิบัติร่วมกัน

6.2.3 สมาชิกที่เข้าร่วมกิจกรรมมาจากทุกฝ่าย เกิดการรับรู้ ร่วมคิด ร่วมตัดสินใจ และร่วมลงมือทำอย่างแข็งขัน

6.2.4 กระบวนการเรียนรู้และการขยายเครือข่ายการเรียนรู้ในชุมชน ซึ่งอาจมีทั้ง

- การศึกษา / ดูงาน การปรับเปลี่ยนทัศนคติหรือพฤติกรรม
- การมีเวทีแลกเปลี่ยนความคิดเห็นและการเรียนรู้ร่วมกัน เช่น มีการสรุป

ผลการปฏิบัติงานร่วมกัน การวิเคราะห์ปัญหาร่วมกัน การหาข้อมูลใหม่ การประยุกต์ใช้ภูมิปัญญาท้องถิ่นและภูมิปัญญาจากนอกชุมชน การแสวงหาทางเลือกใหม่ การติดต่อกับเวทีชุมชนอื่น

6.2.5 การมีความรับผิดชอบต่อสาธารณะ โดยสะท้อนให้เห็นความตื่นตัวของชุมชนที่จะเข้ามาร่วมกันรับผิดชอบต่อความเป็นอยู่ของส่วนรวมที่มีได้หวังเพียงรอคอยหรือเรียกร้องการแก้ปัญหาจากรัฐฝ่ายเดียวโดยตนเองไม่มีส่วนร่วม

6.2.6 ผลกระทบจากการดำเนินงาน พิจารณาจาก

- ผลกระทบจากสมาชิก เช่น สมาชิกที่ติดยาเสพติดในชุมชนได้รับการบำบัด ไม่มีผู้ติดยารายใหม่เกิดขึ้นในชุมชน

- ผลกระทบต่อชุมชน เช่น ไม่มีการค้าขาย การเสพยาเสพติดในชุมชน มีการเฝ้าระวังชุมชนให้พ้นภัยจากยาเสพติดได้อย่างต่อเนื่อง